

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ФЕДОРОВА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 376-056.262.015.311:398.21(043.3)

**КАЗКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ УЯВИ СЛПИХ ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

19.00.08 – спеціальна психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Синьова Євгенія Павлівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, завідувач кафедри
тифлопедагогіки.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Бистрова Юлія Олександрівна,
Херсонський державний університет, професор
кафедри корекційної освіти;

кандидат психологічних наук,
Власенко Софія Борисівна,
Національна академія внутрішніх справ України,
старший викладач кафедри психології та
педагогіки Інституту права та психології.

Захист відбудеться «28 квітня 2015 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.23 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «27» травня 2015 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І.В. Мартиненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні тенденції гуманізації загальної та спеціальної освіти, стрімкий процес інтеграції дітей, що мають особливості психофізичного розвитку, в інклюзивне освітнє середовище обумовлюють підвищення рівня вимог до їх навчальної діяльності. Сформовані на належному рівні компенсаторні можливості мають забезпечити їм успішне оволодіння програмовими знаннями і соціалізацію серед здорових однолітків.

У психічному розвитку дітей з порушеннями зору надзвичайно важливу компенсаторну функцію виконує уява, заповнюючи прогалини у чуттєвому пізнанні (Л. С. Виготський, О. Г. Литвак). Саме за допомогою відтворювальної уяви за участю збережених аналізаторів, спираючись на словесні описи, у дітей з глибокими порушеннями зору формуються та створюються образи об'єктів, які не були доступними для безпосереднього зорового сприймання.

Дослідження в галузі спеціальної педагогіки і психології з проблеми вивчення особливостей уяви осіб з глибокими порушеннями зору (К. Бюрклен, П. Віллей, В. П. Єрмаков, В. Зайскаускас, М. І. Земцова, О. Г. Литвак) довели залежність уяви незрячих від обсягу та якості накопичених уявлень і життєвого досвіду. Загальноновизнаним є той науковий факт, що уявлення незрячих, які формуються на неповній сенсорній основі, характеризуються низкою особливостей: фрагментарністю, схематичністю, низьким рівнем узагальнення і вербалізмом (О. Г. Литвак, Є. П. Синьова, В. О. Феоктистова). Саме якість сформованих уявлень, що закріплюються у пам'яті, визначає здатність дитини з порушеннями зору реконструювати їх в образи уяви. При цьому провідна компенсаторна роль належить збереженим аналізаторам (Л. С. Виготський, М. І. Земцова, А. І. Зотов, О. Г. Литвак, Л. І. Солнцева, В. О. Феоктистова). Розвиток творчої уяви дітей з порушеннями зору опиняється у безпосередній залежності від процесів сприймання, стану пам'яті, мислення, мовленнєвого розвитку, які заповнюють дефіцит чуттєвого відображення.

Єдність форм чуттєвого та логічного пізнання, їх розвиток є передумовою для формування творчої уяви незрячих (О. Г. Литвак, Н. С. Костючек). Слабкість узагальнень і відсутність чіткого співвіднесення між реальними явищами навколишньої дійсності та їх словесними позначеннями обумовлюють своєрідність не лише мовлення незрячих як продукту їх мовленнєвої діяльності, а й продуктів уяви, реалізованих у словесній творчості (переказах, розповідях, творах). Це потребує спеціальних корекційних психолого-педагогічних зусиль для розвитку пізнавальної діяльності дітей з глибокими порушеннями зору.

Особливого значення у наукових дослідженнях набуває проблема використання казки як засобу розвитку уяви у дітей. Доведено, що казка є одним з найдоступніших у молодшому шкільному віці засобів формування творчої уяви та розвитку словесної творчості. У тифлопедагогіці та

тифлопсихології вона раніше не була об'єктом спеціальних досліджень і розглядалася лише у контексті вивчення особливостей розвитку усного мовлення дітей з порушеннями зору (Н. С. Костючек, Т. О. Семенишена, П. І. Чигринова); дослідження читацьких інтересів молодших школярів з порушеннями зору (В. В. Купрас, Г. П. Серпутько); її впливу на формування самосвідомості, а саме – фізичного образу «Я» сліпих дітей молодшого шкільного віку (С. Б. Власенко). Водночас, казка є ефективним засобом розвитку когнітивної сфери, творчих нахилів та корекції відхилень у розвитку особистості дітей з порушеннями зору.

Актуальність зазначеної проблеми та її недостатня розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Казка як засіб формування творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно тематичному плану науково-дослідних робіт кафедри тифлопедагогіки Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Зміст освіти, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів». Тема дисертаційного дослідження затверджена рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 10 від 25 грудня 2013 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 3 від 26. 03. 2014 р.).

Мета дослідження – визначити психологічні особливості творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку та розробити систему її розвитку і корекції засобами казки.

Відповідно до поставленої мети були визначені наступні **завдання**:

1. Шляхом аналізу загальної і спеціальної психолого-педагогічної літератури виявити особливості формування творчої уяви у дітей, її розвитку засобами казки у сліпих дітей.
2. З'ясувати особливості творчої уяви у сліпих дітей молодшого шкільного віку.
3. Визначити рівні сформованості творчої уяви у сліпих дітей молодшого шкільного віку.
4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему розвитку і корекції творчої уяви у сліпих дітей молодшого шкільного віку засобами казки.

Об'єкт дослідження – творча уява як компонент пізнавальної діяльності сліпих дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні особливості розвитку творчої уяви у сліпих дітей молодшого шкільного віку засобами казки.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз та синтез даних загальної і спеціальної літератури з проблеми дослідження з метою з'ясування стану її вивчення, узагальнення та систематизації теоретичних положень;

- *емпіричні*: спостереження, бесіда, анкетування, констатувальний, формувальний і контрольний експеримент з метою виявлення особливостей творчої уяви у сліпих дітей молодшого шкільного віку;

- *статистичні*: методи обробки даних у відсотковому співвідношенні кількісних показників, t-критерій Стьюдента.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що:

- *вперше* з'ясовано особливості творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку; розроблено і психологічно обґрунтовано дидактико-методичну та психокорекційну систему розвитку творчої уяви у сліпих дітей засобами казки;

- *подальшого розвитку* набули зміст, методи та прийоми формування творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку;

- *удосконалено* методику вивчення особливостей творчої уяви сліпих учнів молодшого шкільного віку.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що:

- розроблена психокорекційна система розвитку творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку засобами казки може використовуватись у практиці загальних і спеціальних загальноосвітніх шкіл, що дозволить підвищити рівень їх творчої уяви та знівелювати її якісні своєрідності, пов'язані із зоровою патологією;

- отримані результати можуть бути використані при розробці та впровадженні індивідуальних корекційних програм для дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору в умовах інклюзивних закладів освіти;

- результати дослідження збагачують професійну діяльність психологів та педагогів установ для дітей з порушеннями психофізичного розвитку та доповнюють зміст програм підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в галузі корекційної педагогіки та спеціальної психології.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися і були схвалені на *5 науково-практичних конференціях*: V Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний світ і незрячі: людина з інвалідністю у правовій державі» (м. Луцьк, м. Львів, 2011 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний світ і незрячі: становлення особистості з особливими потребами в інформаційному суспільстві» (м. Луцьк, 2012 р.); IX Східно- та Центральноевропейській Регіональній конференції з питань альтернативної комунікації (м. Київ, 2013 р.); VI Міжнародній конференції ICEVI країн Східної Європи «Повна інклюзія у суспільство: все починається з раннього втручання» (м. Чернігів, 2013 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції

«Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (м. Кам'янець-Подільський, 2013 р.).

Результати дослідження **впровадженої** роботи Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова в процесі викладання дисциплін: «Загальна тифлопсихологія», «Вікова та педагогічна тифлопсихологія», «Тифлопедагогіка», «Соціальна тифлопсихологія», «Тифлопсихологія з методикою викладання» та проведення психологічної практики студентів (довідка № 313/14 від 23.12.2014) .

Публікації. Основні положення та результати дослідження опубліковано в 7 наукових публікаціях, з яких: 4 одноосібних статті у провідних фахових наукових виданнях з психології; 2 одноосібних статті у провідних фахових наукових виданнях з педагогіки; 1 – у матеріалах наукової конференції.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (200 найменувань на 19 сторінках) і 2 додатків (на 15 сторінках). Дисертація містить 24 таблиці та 1 рисунок. Загальний обсяг роботи становить 189 сторінок, із них 170 сторінок основного змісту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічні засади, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення здобутих результатів, наведено дані про їх апробацію та впровадження у практику, перелічені публікації та описана структура дисертації.

У першому розділі – **«Казка як засіб формування творчої уяви у сліпих дітей»** представлено аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, висвітлено концептуальні засади проблеми функціонування уяви зороводепривованих осіб, розкрито взаємозв'язок між уявою, розвитком мовлення і словесною творчістю у молодшому шкільному віці, визначено місце і роль казки як літературного жанру у формуванні творчої уяви.

Узагальнення загальних психологічних досліджень засвідчило, що уява трактується як здатність людини до побудови нових образів шляхом переробки психічних компонентів, набутих у минулому досвіді; як процес психічного створення образу предмету або ситуації шляхом перебудови наявних уявлень (Л. С. Виготський, С. Ю. Головін, А. Кестлер, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн, Л. Д. Столяренко, М. Г. Ярошевський); як відображення реальної дійсності у нових, незвичних, неочікуваних поєднаннях і зв'язках. Синтез уявлень у процесі сприймання здійснюється шляхом аглютинації, гіперболізації, акцентування, схематизації, типізації та аналогії.

Уява покладена в основу будь-якого творчого процесу (А. В. Брушлинський, Л. С. Коршунова), але провідним механізмом творчої уяви, яка має на меті створення нового, до сьогодні неіснуючого, виступає

процес привнесення властивостей та якостей інших предметів, не притаманних даному. Творча уява є, насамперед, перетворювальним процесом, що переосмислює, перекомбінує раніше отримані враження, збережені в образах пам'яті, тому є утворенням вищого рівня порівняно зі сприйманням і уявленням (Л. С. Виготський, А. Кестлер, Л. С. Коршунова, С. Л. Рубінштейн). Особливо значущою для тифлопсихології є думка Е. А. Пармона про те, що відносно чуттєвих образів, уява виступає як вища форма узагальнення, а відносно абстрактного мислення її образи слугують своєрідним чуттєвим підґрунтям. Це твердження обґрунтовує компенсуючу роль уяви у пізнавальній діяльності осіб з вадами зору.

Психологи й педагоги підкреслюють значний вплив уяви на розвиток творчості у дитячому віці (Р. С. Немов, О. І. Ніколаєва). З'ясовано, що поступальний розвиток уяви від репродуктивної до творчої відбувається у старшому дошкільному віці й пов'язаний із засвоєнням символічної функції предметів і залученням дітей до сюжетно-рольових ігор (Л. С. Виготський, О. І. Ніколаєва, Н. Ф. Тализіна, Т. Рібо). У молодшому шкільному віці, по мірі засвоєння знань, відбувається перехід від простого довільного комбінування уявлень до комбінування логічно обґрунтованого, що є важливою психологічною передумовою розвитку творчої уяви.

Аналіз наукових досліджень у галузі вікової психології дозволяє стверджувати, що дитина молодшого шкільного віку використовує творчу уяву як засіб компенсування відсутніх знань і досвіду, що уява перебуває у прямій залежності від багатства та різноманітності попереднього досвіду дитини (Л. С. Виготський, О. І. Ніколаєва).

Дослідження в галузі тифлопсихології (К. Бюрклен, П. Віллей, В. П. Єрмаков, В. Зайскаускас, М. І. Земцова, О. Г. Литвак, Н. Г. Морозова, С. Л. Рубінштейн, В. М. Сорокін) доводять залежність та обумовленість уяви дітей з глибокими порушеннями зору від досвіду та сформованих уявлень, які відрізняються глибокою своєрідністю, порівняно з досвідом зрячої дитини. Встановлено, що як і в умовах нормативного розвитку, уявлення незрячої людини формуються завдяки сприйманню: дотиковому, слуховому і зоровому, проте це відбувається на обмеженій сенсорній основі. Водночас, ступінь адекватності уявлень у сліпих та слабозорих осіб значно нижчий, ніж в осіб з нормальним зором; темп їх формування загальмований, а самі вони неповні, недостатньо чіткі та нестійкі (О. Г. Литвак, Є. П. Синьова, В. О. Феоктистова). Картина світу незрячої людини є результатом творчих властивостей уяви: вона оперує не уявленнями з досвіду, а уявними образами, створюючи з них нові комбінації.

Констатовано, що дітям з порушеннями зору властиві такі особливості, як: зниження загальної та пізнавальної активності, обмеженість соціальних контактів і бідність життєвого досвіду, що негативно впливає на формування уявлень про навколишнє. Водночас, розширення кола уявлень дітей, їх конкретизація та узагальнення сприяють розвитку уяви, творчої діяльності.

Важливе компенсаторне значення для розвитку уяви сліпої дитини має мовлення, яке організовує чуттєвий досвід, спрощує порівняння й узагальнення ознак предметів, пожвавлює відтворення старих уявлень і дає можливість на їх основі створювати нові, навіть за умов сформованості мінімуму конкретних уявлень (М. І. Земцова). Особливого значення для сліпих набуває мовленнєва творчість, яка є доступнішою для вираження емоцій, оскільки інші засоби часто є виключеними. Слово дозволяє передавати складні відносини, особливо внутрішнього характеру, динаміку та протікання подій, те, що є недоступним для вираження в образотворчих формах.

Про особливе значення казки у розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку йдеться у дослідженнях педагогів і психологів. Казки розвивають розумові здібності, мовлення, творче мислення, уяву та інші психічні якості дитини, а їх складання – творчі здібності, комунікативні навички, творчу винахідливість (Н. С. Лейтес, В. О. Сухомлинський, С. Ф. Русова, К. Д. Ушинський). Сприймання, розуміння та відтворення казки розширює знання дитини про оточуючий світ, формує уявлення про взаємостосунки між людьми на прикладі взаємовідносин дійових осіб у казці.

Казка як культурно-літературний феномен була предметом досліджень у різних наукових галузях: філософії (О. Б. Величко), культурології, літературознавстві (Н. М. Ведернікова, С. В. Дунаєвська, В. Я. Пропп, О. В. Сороченко), лінгвістиці, психолінгвістиці, психології (В. М. Андросова, Н. В. Виноградова, Л. М. Гурович, О. В. Запорожець, М. В. Єрмолаєва, Т. Д. Зінкевич-Євстигнеєва, О. І. Ніколаєва, Н. О. Циванюк), педагогіці (Н. Ф. Талізін). В основі визначення поняття «казка» покладені такі ознаки: її усний переказ, розважальний характер, незвичайність зображуваних подій (О. М. Афанасьєв, О. В. Померанцева, Ю. М. Соколов), особлива композиційна стилістична будова (О. І. Нікіфоров, В. Я. Пропп). Теоретично значущими для нашого дослідження є визначення літературознавцями особливостей сюжетно-композиційної структури казок, спільних для більшості казок подій-функцій та класифікації їх героїв за ролями (К. Бремон, Г. І. Власова, В. Я. Пропп).

Аналіз досліджень, присвячених вивченню особливостей сприймання і розуміння дітьми з порушеннями зору літературних оповідань виявив їхню обумовленість недостатнім досвідом, обмеженістю конкретно-чуттєвої сфери дитини, що утруднює самостійне оволодіння дитиною образним словом.

Теоретичний аналіз засвідчив, що розвиток творчих умінь учнів з вадами зору залежить безпосередньо від багатства та різноманітності їх практичного досвіду, в процесі набуття якого реалізується один з дидактичних принципів – зв'язок навчання з життям. Керуючись цим положенням, було розроблено методику констатувального та формувального етапів даного дослідження.

У другому розділі «**Стан розвитку творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку**» представлено методику і зміст

констатувального дослідження, за результатами якого було виявлено особливості розвитку відтворювальної та творчої словесної уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку.

Констатувальне дослідження було спрямовано на визначення стану розвитку відтворювальної та творчої словесної уяви сліпих молодших школярів у процесі роботи з матеріалом чарівних казок. З метою визначення впливу ступеню первинного дефекту (зниження зору) на досліджуваний процес в експерименті брали участь сліпі, слабозорі діти та діти зі збереженим зором.

Дослідження здійснювалось на базі спеціалізованих шкіл-інтернатів № 5 імені Якова Батюка для сліпих (м. Київ), № 11 для слабозорих дітей з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу (м. Київ), комунального закладу «Харківський спеціальний навчально-виховний комплекс імені В.Г. Короленка» та ліцею податкової та рекламної справи № 21 м. Києва упродовж 2008/2009 – 2009/2010 навчальних років. Експериментальним дослідженням було охоплено учнів 2-3 класів: 58 слабозорих і 55 сліпих дітей, 52 дитини зі збереженим зором.

На початку дослідження з метою визначення вподобань при виборі казок дітьми експериментальної групи, було проведено опитування. Переважна більшість дітей надали перевагу чарівним казкам (61,8 % сліпих та 37,9 % слабозорих) і казкам про тварин (25,5 % сліпих та 37,7 % слабозорих).

Констатувальне дослідження було проведено у три етапи, для кожного з яких були визначені єдині показники оцінки рівнів сформованості уяви відповідно до ступеня її активності – відтворювальної (переказ), творчо-відтворювальної (доповнення казки) й творчої (вигадування казки) уяви.

Основні показники для визначення здатності дитини переказати, доповнити та вигадати казку були обумовлені сюжетно-композиційними особливостями казки як жанру художньої прози, а також вимогами до розвитку мислення та мовлення дітей з порушеннями зору молодшого шкільного віку (В. М. Ремажевська, Л. А. Маруніч). До цих показників були віднесені такі:

повнота та цілісність сюжету казки: вигадання назви казки; виклад послідовності подій та взаємодії між героями із дотриманням причинно-наслідкових зв'язків між вчинками персонажів, із використанням основних сюжетних елементів – експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації, розв'язки; здатність логічно пов'язати героїв та події у цілісний сюжет; введення у казку нових доречних героїв, пов'язування їхніх доль;

повнота та відповідність обставин подій (казкового оточення) сюжету казки: створення обставин (оточення), у яких відбувається взаємодія між казковими героями і розгортаються казкові події; опис місця дії і його деталей; встановлення взаємообумовленості місця дії і подій; наповненість обставин дій предметами та додатковими елементами; предмети, якими оперують герої;

завершеність образу героя казки: створення цілісних образів героїв казки; вибір імен для героїв, образний, різносторонній та детальний опис зовнішніх рис героя; змальовування тих рис зовнішності й характеру, які є суттєвими для сюжету казки; співвіднесення зовнішності героя з його характером; обумовленість вчинків героя його характером.

Відповідно до завдань констатувального дослідження було визначено чотири рівні (високий, середній, достатній та низький) розвитку уяви у сліпих дітей, кожен з яких визначався за показниками, що оцінювались балами.

Наприклад, при визначенні рівнів розвитку відтворювальної уяви, **низький рівень** оцінювався в один бал. Віднесена до цього рівня дитина у процесі відтворення подій казки не називає присутні у ній елементи оточення; повністю або частково пропускає фон, в якому діють персонажі казки (предмети інтер'єру, зовнішній вигляд приміщення, місце дій тощо); не звертає уваги на дрібні деталі оточення (квіти, дерева, стежки, меблі тощо), якщо вони безпосередньо не були задіяні у сюжеті.

До **середнього рівня** (2 бали) було віднесено відповіді дітей, у яких оточення, де діють головні герої, було відтворено частково. Діти були здатні назвати і описати місце дії, проте не звертали увагу на дрібні елементи оточення. Відтворення оточення здійснювалося узагальнено, без опису окремих деталей.

Достатній рівень (3 бали) відтворення оточення при переказі казки характеризується описом деталей обставин лише частини сюжетних подій і нехтування іншими. Переважно запам'ятовуються ті елементи оточення, які були безпосередньо задіяні в казці.

Віднесена до **високого рівня** (4 бали) дитина повністю відтворює оточення, що було змальоване у казці. Вона називає не лише місце дії, а й описує окремі його деталі. У переказі дитини відображено взаємообумовленість подій казки і місцевості (обставин), у яких знаходиться персонаж.

Перший етап констатувального дослідження було спрямовано на дослідження стану розвитку *відтворювальної* уяви сліпих, слабозорих молодших школярів та дітей зі збереженим зором, а саме: визначення рівня їх здатності переказати прослухану казку, відтворити її сюжет. На цьому етапі було використано авторську методику «Казка, яку розповів казкарь»,

Результати дослідження стану розвитку *відтворювальної* уяви сліпих, слабозорих та зі збереженим зором дітей молодшого шкільного віку представлені в таблиці 1.

З'ясовано, що сліпі та слабозорі діти змогли передати послідовність ключових моментів сюжету, проте їм не вдалося повністю розкрити особливості взаємин між героями казки, пояснити взаємообумовленість вчинків і подій. Відтворення подій носило формальний, констатувальний характер.

Було виявлено значну розбіжність у показниках якості відтворення образів персонажів й поміж сліпих дітей, й у порівнянні з дітьми з нормальним зором, що пояснюється високою залежністю уявлень про зовнішність людини від гостроти зору, від розвитку вмінь поєднувати розрізнені зорові враження і відтворювати їх в цілісний образ за словесним описом, що підтверджує дані, отримані у відповідному дослідженні С. Б. Власенко.

Таблиця 1

Рівні сформованості відтворювальної уяви дітей з порушенням і нормальним зором

Критерії	Відтворення сюжету			Відтворення оточення			Відтворення образів персонажів					
							Відтворення зовнішності			Відтворення характеру		
	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)
Рівні												
Високий	39,9	11,9	3,6	36,1	6,7	0	32,3	8,5	0	28,5	0	0
Достатній	32,3	22,1	16,2	34,2	20,4	12,6	30,4	22,1	5,4	19,0	15,3	7,2
Середній	15,2	42,5	27,0	17,1	44,2	19,8	19,0	40,8	16,2	19,0	35,7	28,8
Низький	12,6	23,5	53,2	12,6	28,7	67,6	18,3	28,6	78,4	33,5	49,0	64,0

Другий етап констатувального дослідження було спрямовано на виявлення стану розвитку творчо-відтворювальної уяви сліпих учнів (методика «Допоможи казкареві») у порівнянні з розвитком цього процесу у слабозорих та дітей з нормальним зором. Виконання завдання вимагало, враховуючи сюжетно-композиційні особливості казки, розширити її сюжет, доповнити образи героїв та обставини подій, не порушуючи логіку та зміст прослуханої казки.

Було встановлено недостатність адекватного розуміння сліпими дітьми міжособистісних взаємин, а також невміння аналізувати стосунки між оточуючими та їхні наслідки, переносити набутий досвід у сферу творчої уяви, комбінуючи власні враження у нові ланцюжки ситуацій. Недостатність досвіду діяльності та спілкування поза межами школи є основними причинами труднощів в усвідомленні дитиною себе та інших у фізичному просторі відносно інших предметів та істот.

Якісний аналіз отриманих результатів засвідчує, що чим глибшим є порушення зору дитини, тим більш вербалізованою є її уява. Крім того, спостерігається переважання середнього і низького рівнів сформованості відтворювальної уяви за визначеними критеріями не лише у сліпих, а й у слабозорих дітей.

Результати другого етапу констатувального дослідження представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

**Рівні сформованості творчо-відтворювальної уяви дітей
з порушеним і збереженим зором**

Критерії	Доповнення сюжету			Доповнення оточення			Доповнення образів персонажів							
							Доповнення зовнішності			Доповнення характеру				
	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)		
Рівні														
Високий	36,5	6,7	3,6	32,6	5,1	0	34,6	3,4	0	28,8	1,7	0		
Достатній	25,1	11,9	7,2	23,1	8,5	1,8	28,8	10,3	1,8	21,1	10,3	1,8		
Середній	19,2	15,3	10,8	19,2	18,7	20,0	17,4	17,2	12,8	26,9	13,8	10,9		
Низький	19,2	66,1	78,4	23,1	67,7	78,2	19,2	69,1	85,4	23,2	74,2	87,3		

На *третьому етапі* констатувального дослідження було оцінено стан розвитку творчої уяви сліпих молодших школярів, порівняно зі слабозорими та дітьми з нормальним зором. З цією метою було використано методику «Стань казкарем», спрямовану на виявлення специфічних особливостей самостійного створення образів уяви сліпими учнями молодших класів.

Розподіл дітей з порушеним і збереженим зором за рівнями самостійного вигадання казки у відповідності з кожним критерієм відображено у таблиці 3.

Таблиця 3

**Рівні самостійного вигадання казки дітьми з порушеним і
збереженим зором (творча уява)**

Критерії	Вигадання сюжету			Вигадання оточення			Вигадання образів персонажів								
							Вигадання імені			Вигадання зовнішності			Вигадання характеру		
	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)	н.з. (%)	слз. (%)	сл. (%)
Рівні															
Високий	30,7	3,4	0	28,8	1,7	0	40,4	29,3	20,0	32,6	1,7	0	36,5	5,2	0
Достатній	19,2	8,6	3,6	21,1	6,9	0	30,7	20,7	18,2	26,9	8,6	1,8	26,9	8,5	1,8
Середній	15,4	13,8	7,2	19,2	17,2	18,2	19,2	20,7	29,1	19,2	15,5	9,1	28,8	17,2	16,4
Низький	34,7	74,2	89,2	30,8	74,2	81,8	9,7	29,3	32,7	21,3	74,2	89,1	7,8	69,1	81,8

У третьому розділі – **«Корекційна спрямованість формування творчої уяви у сліпих дітей молодшого шкільного віку»** – обґрунтовано цілісну систему розвитку і корекції уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку засобами казки та представлено результати її апробації.

Формувальне дослідження було проведено упродовж 2010/2011-2012/2013 навчальних років, яким було охоплено 32 сліпі дитини експериментальної групи (ЕГ) і 32 сліпі дитини контрольної групи (КГ).

Основою побудови експериментальної системи розвитку і корекції творчої уяви був спеціально розроблений комплекс занять психолога (20 занять), яким було передбачено:

- ознайомлення з відомими народними і авторськими казками;
- формування знань про композиційні особливості казки;
- практичне ознайомлення з різними способами створення образів уяви;
- ознайомлення з відомими казковими героями, формування уявлень про співвіднесеність зовнішності, характеру героя і ролі, яку він (вона) виконує у казці;
- вигадування цілісного образу казкового героя – його імені, зовнішності та рис характеру;
- ознайомлення із різними видами навколишнього середовища, які зустрічаються в казках, і притаманним їм елементами; «конструювання» казкового оточення;
- вигадування казок за опорною сюжетно-композиційною моделлю: алгоритм розвитку дій, система базових подій, пов'язаних між собою у послідовний ланцюг (заборона, порушення заборони, загадка-завдання, випробування, винагорода та інші);
- самостійне вигадування казок і застосування казкотерапії;
- виконання творчих завдань, дидактичних ігор тощо.

Робота психолога спеціальної школи здійснювалася за напрямками, що відповідали критеріям прояву творчої уяви, визначеним під час констатувального дослідження, а саме: повнота та цілісність вигаданого сюжету, повнота та відповідність вигаданих обставин сюжету, завершеність образів героїв казки.

Особливу увагу було приділено мовній культурі психолога і педагогів, що займалися з дітьми, оскільки емоційність, образність, виразність, багатство лексики і стилістичних форм, що були використані, мають не лише великий вплив на сприймання дітьми казкового матеріалу, а й сприяють розвитку їх мовлення та уяви. У навчальних закладах було створено атмосферу, яка спонукала дітей до розвитку творчих здібностей і власної творчості. На заняттях з позакласного читання, дітей знайомили з чарівними казками різних народів світу, авторськими казками. З метою посилення емоційного ефекту від прослуховування казок були використані аудіокниги з музичним супроводом, кінофільми та діафільми. Формування інтересу до

творчості здійснювалося шляхом заохочення дітей до участі у різноманітних шкільних конкурсах і виставках дитячих робіт, підготовці шкільних вистав і свят.

З метою створення умов активізації творчої активності дітей у процесі роботи було використано різні форми роботи, а саме: ігри-драматизації, театралізовані вистави, екскурсії, гурткову роботу тощо.

У процесі розробки експериментальної системи корекції і розвитку творчої уяви дітей з порушеннями зору основна увага приділялася тому, що в основі створення будь-якого літературного твору наочних образів з їх подальшим словесним оформленням. Тому робота з формування сенсорних і предметних уявлень, розвитку навичок просторового орієнтування і корекції просторових уявлень, формуванню вмінь соціально-побутового орієнтування молодших школярів. Вирішення цих завдань було передбачено як безпосередньо на заняттях психолога з розвитку уяви, так і шляхом забезпечення наступності і взаємозв'язку з роботою відповідних фахівців.

З метою перевірки ефективності запропонованої системи розвитку та корекції творчої уяви дітей з глибокими порушеннями зору було проведено контрольний експеримент. Зокрема, перевірявся стан сформованості відтворювально-творчої уяви при самостійному доповненні казок. Отримані результати представлені у таблиці 4.

Таблиця 4

Рівні сформованості відтворювально-творчої уяви за матеріалами доповнення казки сліпими дітьми контрольної та експериментальної груп

Критерії	Доповнення сюжету		Доповнення оточення		Доповнення образів персонажів			
					Доповнення зовнішності		Доповнення характеру	
	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)
Рівні								
Високий	18,8	6,3	15,6	6,3	12,5	3,1	12,5	3,1
Достатній	28,1	18,7	21,9	12,5	18,8	9,4	21,9	6,4
Середній	40,7	25,0	37,5	25,0	28,1	18,8	25,0	34,4
Низький	12,4	50,0	25,0	56,2	40,6	68,7	40,6	56,3

Результати контрольного експерименту свідчать, що кількість сліпих дітей, які виявили високий і достатній рівні розвитку відтворювально-творчої уяви за критерієм «доповнення сюжету» в експериментальній групі (ЕГ) склала 46,9 % порівняно із 25 % у контрольній групі (КГ); за критерієм «доповнення оточення» – 37,5 % у порівнянні з 18,8 %. Значне збільшення також спостерігається за критерієм «доповнення зовнішності» – у 31,3 % дітей ЕГ порівняно з 12,5 % КГ, і «доповнення характеру» – 34,4 % до 9,5 %

відповідно. Водночас, кількість дітей ЕГ з низьким рівнем відтворювально-творчої уяви виявилась значно меншою: за критерієм «доповнення сюжету» – 12,4 % до 50,0 %, «доповнення оточення» – 25,0 % до 56,2 %, «доповнення зовнішності героя» – 40,6 % до 68,7 %, «доповнення характеру» - 40,6% до 56,3%.

У всіх випадках виявлені переваги учнів експериментальної групи у порівнянні з контрольною статистично достовірні.

Позитивні зрушення простежувалися в учнів ЕГ порівняно з КГ і при дослідженні критеріїв розвитку творчої уяви. Так, кількість сліпих дітей, які досягли високого і достатнього рівнів за критерієм «вигадкування сюжету» становила в ЕГ 53,1 %, а в КГ – 18,8 %, за критерієм «вигадкування оточення» – 49,9 % порівняно з 18,8 %. Помітний прогрес був виявлений за критерієм «вигадкування характеру» – 50 % в ЕГ у порівнянні з 15,7 % у КГ.

Більшість відповідей за усіма критеріями були віднесені до достатнього рівня розвитку творчої уяви.

Контрольним експериментом було також перевірено стан творчої уяви при самостійному *вигадванні* казок. Отримані результати представлені у таблиці 5.

За результатами формувального дослідження спостерігалось зростання кількості відповідей, які відповідали середньому і достатньому рівням, збільшився відсоток високого рівня розвитку творчої уяви за кожним критерієм. Водночас кількість дітей, у яких було виявлено низький рівень розвитку творчої уяви, після впровадження експериментальної системи роботи, значно зменшилася, проте їх відсоток залишився високим. Завдання доповнити казку доречними елементами залишилося для дітей з порушеннями зору складнішим, ніж вигадати власну казку.

Таблиця 5

Рівнісформованості творчої уяви у сліпих дітей контрольної та експериментальної груп

Критерії	Вигадкування сюжету		Вигадкування оточення		Вигадкування образів персонажів						
					Вигадкування імені		Вигадкування зовнішності		Вигадкування характеру		
	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	
Рівні											
Високий	21,9	6,3	18,7	3,1	50,0	25,0	21,9	6,3	25,0	6,3	
Достатній	31,2	12,5	31,2	15,7	34,4	25,0	21,9	12,5	25,0	9,4	
Середній	18,8	15,6	18,8	31,2	9,4	18,8	34,4	15,6	34,4	25,0	
Низький	28,1	65,6	31,3	50,0	6,4	31,2	21,8	65,6	15,6	59,3	

З метою підтвердження ефективності запропонованої системи розвитку та корекції творчої уяви у процесі обробки даних, був використаний t-критерій (критерій Стьюдента), призначений для з'ясування достовірності

показників однієї вибірки досліджуваних від іншої. Як видно з таблиць 6,7, розраховані значення коефіцієнту Стьюдента за кожним показником розвитку творчої уяви перевищують табличне значення для даної вибірки, що свідчить про високу результативність розробленої методики.

Таблиця 6

Коефіцієнт Стьюдента для порівняння оцінок учасників експериментальної і контрольної груп при доповненні казки

	Доповнення сюжету	Доповнення оточення	Доповнення зовнішності	Доповнення характеру
	3	2,05	2,39	2,148
	2	2	2	2

Таблиця 7

Коефіцієнт Стьюдента для порівняння оцінок учасників експериментальної і контрольної груп при вигадуванні казки

	Вигадування сюжету	Вигадування оточення	Вигадування імен	Вигадування зовнішності	Вигадування характеру
	3,35	2,63	3,21	3,33	3,96
	2	2	2	2	2

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне й експериментальне дослідження казки як засобу формування творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку дозволяє зробити такі висновки:

1. Дослідження в галузі тифлопсихології доводять, що залежність уяви від сформованих уявлень обумовлює особливості її проявів у сліпих дітей, оскільки їх досвід відрізняється глибокою своєрідністю, порівняно з досвідом зрячої дитини. Дитина молодшого шкільного віку використовує творчу уяву як засіб компенсування відсутності відповідних знань і досвіду. Водночас, уява перебуває у прямій залежності від багатства і різноманітності попереднього досвіду дитини. Діти з порушеннями зору в процесі створення образів уяви оперують не образами уявлень, сформованими на основі сприймання, а попередніми образами уяви або їх словесними описами.

2. Розроблено комплексну методику психологічної діагностики стану розвитку відтворювальної та творчої уяви дітей з порушеннями зору на основі використання чарівних казок. Визначені критерії оцінювання відтворювальної та творчої уяви при переказуванні, доповненні й вигадуванні чарівних казок, а саме: повнота та цілісність сюжету казки; повнота та відповідність обставин (казкового оточення) сюжету казки; завершеність образів героїв казки, їх зовнішності та характерів. Розроблена методика може бути використана як з діагностичною метою, так і як база для розвитку творчої уяви.

3. За результатами констатувального дослідження було з'ясовано особливості відтворювальної та творчої уяви дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору. Сліпі діти, порівняно зі слабозорими та дітьми зі збереженим зором, відчувають значні труднощі у процесі відтворення і доповнення образів казкових героїв та оточення, при цьому достатньо успішно ілюструють сюжет казки відповідними подіями за змістом. Вдаліше виконання цих завдань зумовлене дією компенсаторних процесів, розвитком слухової пам'яті, мовлення, що полегшує переказ текстів. Чим глибшим є порушення зору дитини, тим вербалізованішою є її уява. Спостерігається значне переважання середнього і низького рівнів сформованості відтворювальної уяви та низького рівня творчої уяви у сліпих дітей.

4. Більшість дітей з порушеннями зору відчувають труднощі не тільки в сюжетно-композиційному і стилістичному оформленні власних казок, а й у конструюванні обставин, наповненні їх відповідними предметними елементами, описі зовнішності героїв. Необхідною умовою ефективного розвитку і корекції творчої уяви дітей з глибокими порушеннями зору є формування у них сенсорних і предметних уявлень, розвиток навичок просторового орієнтування і корекція просторових уявлень, формування навичок соціально-побутового орієнтування.

5. Теоретично обґрунтовано наукові засади та структурні компоненти системи розвитку та корекції творчої уяви сліпих дітей засобами казки. Такими компонентами є психокорекційна система занять з розвитку уяви, дотримання високого рівня мовної культури учасниками педагогічного процесу, створення сприятливих умов для прояву дитячої творчості, читання казок на заняттях з позакласного читання, робота з розвитку навичок соціально-побутового та просторового орієнтування, супутні форми роботи з розвитку та корекції уяви.

6. Отримані у контрольному експерименті дані дозволили перевірити ефективність розробленої системи розвитку та корекції творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку. Порівняння отриманих результатів в експериментальній та контрольній групах підтвердило, що використання казок сприяє розвитку творчої уяви сліпих дітей за всіма критеріями. Ефективність розробленої системи доведено достовірним (за критерієм Стьюдента) збільшенням усіх показників творчої уяви дітей експериментальної групи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розвитку творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку. Окреслена проблема потребує подальшої теоретико-експериментальної розробки щодо вікових особливостей розвитку різних видів уяви при глибоких порушеннях зору, використання різноманітних засобів, методів і прийомів психолого-педагогічного забезпечення цього процесу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Федорова О. Дослідження особливостей творчої уяви дітей з глибокими порушеннями зору молодшого шкільного віку / О. Федорова // Особлива дитина: навчання і виховання : наук., навч., інформ. журнал. – 2014. – № 3. - С. 82 - 90.
2. Федорова О. М. Особливості творчої уяви осіб з глибокими порушеннями зору / О. М. Федорова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – № 44 (68) – С. 144 - 152.
3. Федорова О. М. Система розвитку та корекції творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку / О. М. Федорова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – № 26 – С. 410 - 416.
4. Федорова О. М. Стан розвитку творчої словесної уяви дітей з порушеннями зору молодшого шкільного віку / О. М. Федорова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – № 24 – С. 258 - 262.
5. Федорова О. М. Особливості творчої уяви та її значення для молодших школярів з вадами зору / О. Федорова // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки : збірник наук. праць. Вип. 4 (12) / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; редкол. В. М. Синьов [та ін.]. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 367 - 375.
6. Федорова О.М. До проблеми вивчення словесної творчої уяви дітей з порушеннями зору / О. Федорова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Випуск ХХІІІ в трьох частинах, частина 3. Серія : соціально-педагогічна. – Кам'янець – Подільський : Медобори - 2006, 2013. – С. 353-361.

Матеріали конференцій

7. Федорова О.М. Розвиток комунікативних навичок дітей з порушеннями зору за допомогою чарівних казок / О. Федорова // Матеріали ІХ Східно- та Центральноєвропейської Регіональної конференції з питань альтернативної комунікації «Комунікація для всіх» / за ред. В. М. Синьова, М. К. Шеремет. – К. : ДІА, 2013. – С. 87-92.

АНОТАЦІЇ

Федорова О. М. Казка як засіб формування творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія. – НПУ імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячено розробці, теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці системи розвитку та корекції творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку засобами казки.

Проаналізовано наукові дослідження з окресленої проблеми у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі. Визначено значення уяви для компенсації порушень чуттєвого пізнання оточуючої дійсності дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями зору.

Розроблено комплексну методику психологічної діагностики стану розвитку відтворювальної та творчої уяви дітей з порушеннями зору, в основу якої покладено критерії, значущі для цього виду діяльності в молодшому шкільному віці. Здійснено експериментальне вивчення типологічних особливостей проявів відтворювальної та творчої уяви сліпих та слабозорих молодших школярів. Визначено основні напрямки роботи психолога та вихователя з розвитку творчої уяви сліпих молодших школярів.

Спираючись на твердження про взаємозалежність уяви незрячих дітей та обсягу й якості уявлень і компенсаторну роль мовлення у систематизації їх чуттєвого досвіду, створено та апробовано систему розвитку і корекції творчої уяви сліпих молодших школярів шляхом активізації словесної творчості, а саме – вигадкування чарівних казок.

Ключові слова: діти з порушеннями зору, відтворювальна та творча уява, уявлення, чарівні казки.

Федорова Е. Н. Сказка как средство формирования творческого воображения детей младшего школьного возраста. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.08 – специальная психология. – НПУ имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2015.

Диссертационное исследование посвящено разработке, теоретическому обоснованию и экспериментальной апробации системы развития и коррекции творческого воображения слепых детей младшего школьного возраста по средствам сказки.

В работе проанализировано состояние изученности исследуемой проблемы в общей и специальной психолого-педагогической литературе, определены взгляды ученых на влияние нарушений зрения на формирование воображения, его функционирование в условиях зрительной депривации. Определено значение воображения для компенсации недостатков чувственного познания окружающего мира детьми с нарушениями зрения

младшего школьного возраста. Раскрыта взаимосвязь между воображением, развитием речи и словесным творчеством в младшем школьном возрасте. Определены место и роль сказки как литературного жанра в развитии творческого воображения ребенка.

Была обоснована и разработана комплексная методика психологической диагностики состояния сформированности репродуктивного и творческого воображения слепых детей младшего школьного возраста. Представлены результаты изучения уровней воображения у детей с нормальным и нарушенным зрением при изложении, дополнении и сочинении сказок по трем критериям: полнота и целостность сюжета, соответствие окружения происходящим событиям, целостность и завершенность образов героев.

Экспериментальным путем выявлены типологические особенности репродуктивного и творческого воображения слепых и слабовидящих детей младшего школьного возраста. На основании полученных результатов определены направления работы психолога и воспитателя по развитию и коррекции воображения слепых младших школьников.

Исходя из утверждения о взаимообусловленности воображения детей с глубокими нарушениями зрения и объема и качества их представлений, учитывая компенсаторную роль речи в систематизации их чувственного опыта, представлена и апробирована система развития и коррекции творческого воображения слепых детей младшего школьного возраста посредством активизации словесного творчества, а именно – сочинения волшебных сказок. Определены следующие компоненты этой системы: комплекс занятий психолога по развитию творческого воображения, обеспечение высокого уровня культуры речи участников педагогического процесса, создание благоприятных условий для проявления детского творчества, чтение сказок на занятиях по внеклассному чтению, работа по формированию навыков социально-бытового и пространственного ориентирования, сопутствующие формы работы по развитию и коррекции воображения.

Ключевые слова: дети с нарушениями зрения, репродуктивное и творческое воображение, представления, волшебные сказки.

Fedorova O. M. Fairytale as a means for development of creative imagination in blind children of primary school age.—Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of psychological sciences in speciality 19.00.08 – special psychology. – National M.P. Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2015.

The thesis research covers the issues of development, theoretical substantiation and experimental verification of the system for development and correction of creative imagination in blind children of primary school age by the means of fairytales.

It contains profound analysis of the scientific studies in general and special psychology and pedagogic covering the named research problem. The importance of imagination in compensating insufficiency in sensual perception of the surrounding world by the visually impaired children of primary school age has been defined.

The thesis presents developed integral assessment tool for psychological assessment of reproductive and creative imagination of visually impaired children, based on criteria which are considered to be the most valid for this age. There has been carried out an experimental study of typological features of reproductive and creative imagination in blind and visually impaired children of primary school age. Major directions for psychologist's work on development of creative imagination of blind children of primary school age have been set. The thesis also contains qualitative and quantities results analysis of independent composing of fairytales by blind children at different stages of the experiment. Recommendations for psychologists and educators on using fairytales in their work are also included.

Taking into account interdependence between imagination of a visually impaired child and quantity and quality of the concepts they developed, as well as compensatory role played by the language in systemizing sensory experience of the blind, the thesis offers integral teaching system designed to promote development of creative imagination of blind children using verbal creative work, videlicet – composing fairytales.

Key words: visually impaired children, reproductive and creative imagination, concepts, fairytales.